

JČU

Zdravotně sociální fakulta

Obor: Prevence, náprava a terapie zdravotní problematiky dětí, dospělých a seniorů

Oponentský posudek na disertační práci

PhDr. Miluše Vítečkové

Nesezdané soužití párů s dětmi

Cílem práce je podat analýzu nesezdaného soužití párů, které společně vychovávají děti. Základní otázkou pro autorčin výzkum je motivace těchto párů - chce se dozvědět, proč se společně žijící lidé nevzali.

Základními teoretickými východisky práce jsou sociální konstruktivismus ztotožněný se systemickou teorií, teorie rolí a sociálně ekologická teorie. Tyto teorie kompatibilní jsou a představují využitelné východisko pro plánovaný průzkum.

Přesto existuje kontext, který je v práci reflektován spíše v náznacích. Sňatek je instituce. Ta nemá ve všech společnostech stejnou roli. Jakou roli má ve společnosti našeho typu? A jaký význam pak v této společnosti dostává chování lidí, kteří sňatek odkládají nebo se bez něj obejdou? Tato kulturologická, antropologická perspektiva by mohla rozšířit okruh relevantních dat a závěry práce prohloubit. Doporučuji proto věnovat se těmto otázkám během obhajoby práce. (Východiskem může být důkladnější zvážení toho, proč se lidé v naší společnosti berou.)

Empirická data byla získána šetřením provedeným na dvou desítkách párů respondentů (21 žen a 17 mužů), se kterými autorka měla možnost mluvit v jejich domácím prostředí. Bylo použito i pozorování a dotazník, tyto metody však jen dokreslují zjištění z polostrukturovaných rozhovorů, resp. přinášejí základní identifikační údaje o respondentech. Dotazníkem byly zjišťovány i některé obecné postoje respondentů k nesezdanému soužití. Autorka analyzovala také internetovou diskusi k tématu práce, pro kterou byl podnětem její výzkum publikovaný na internetu. Metodická pluralita práci nepochybně prospívá, téma se objevuje v různých prolínajících se a doplňujících se pohledech.

Vzorek byl vybrán vzájemným odkazováním respondentů se snahou o to, aby zahrnul co nejrozumnější typy osob z různých vrstev společnosti, různého věku a vzdělání, ba i různé etnické příslušnosti.

Data byla vyhodnocována otevřeným kódováním podle Strausse a Corbinové s pomocí programu ATLAS.ti; kódy pak autorka zobecnila do kategorií vyššího řádu a podle nich člení výsledky své práce.

V práci je podán obsáhlý přehled domácího a slovenského výzkumu k tématu. Dostatečně je pokryta i směrodatná literatura zahraniční psaná anglicky, vesměs však severoamerické provenience. Jen dvě citované práce jsou v němčině a jen jedna z nich se vztahuje přímo k tématu práce. Přitom země, ve kterých se mluví německy, by mohly být pro svou relativní kulturní blízkost s ČR pro srovnávání vhodnější.

Citace z kolektivních monografií nejsou vždy přesné, místo citací kapitol autorka cituje přímo celou monografii (viz např. str. 66 a násl.). V citacích by bylo vhodné jasněji rozlišit tvrzení založená na důkazech od tvrzení, která jsou jen přesvědčením autora.

Práce je napsána srozumitelně, téměř bez chyb. Na některých místech jsou stylistické neobratnosti (Např.: „Většina nových programů se snaží obnovit nebo posílit manželství. Zaměření se týká především na jednotlivce.“) Kladně hodnotím to, kolik pozornosti a usilí věnovala autorka terminologii.

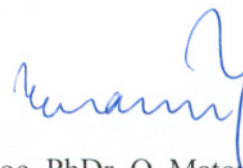
Škoda, že autorka při sestavování vzorku nepřibrala pro kontrast skupinu lidí, kteří v manželství žijí. Svůj vzorek srovnává se vzorky, které byly zkoumány v jiných výzkumech v ČR v nedávné době, což je dobře; nicméně tyto výzkumy neměly charakter detailního kvalitativního zkoumání chování rodiny.

Závěry jsou formulovány adekvátně k výzkumným zjištěním, pouze u tvrzení, že „Podobu vztahu ve výrazné míře určuje žena, forma vztahu se odvíjí převážně od její volby“ se domnívám, že interpretace jde o něco dál než by měla jít. Výsledky rozhovorů ukázaly komplikované předivo očekávání a komunikačních šumů i nedořešených rozdílností v názorech. Při obhajobě by se autorka mohla pokusit o preciznější formulaci tohoto závěru.

Souhrnem je možné říci, že autorka prokázala schopnost vybrat aktuální téma, shrnout dosavadní výzkum a navázat na něj vlastním přínosným šetřením.

Práci pokládám za dobře zpracovanou a doporučuji ji k obhajobě. Práci také doporučuji k publikaci ve zkrácené podobě.

9.5. 2011

Doc. PhDr. O. Matoušek

NESEZDANÉ SOUŽITÍ PÁRŮ S DĚTMI

Dizertačná práca

Posudok oponenta dizertačnej práce doktorandky PhDr. Miluše Vítečkovéj
(Prof. PhDr. Peter Ondrejko, DrSc.)

PhDr. Miluše Vítečková predložila pozoruhodnú rozsiahlu prácu, ktorá svedčí o veľkom pracovnom nasadení a súčasne i o zanietení pre prácu na zvolenej téme. Prácu takéhoto rozsahu, kvality a významu nemožno odbaviť formálnym posudkom a odporúčaním, ale zasluhuje si podrobnejšiu reflexiu.

Téma dizertačnej práce je súčasne aj aktuálna, vzhľadom na demografický vývoj obyvateľstva, inštitúciu manželstva ale aj spôsob a kvalitu života.

Práca v rozsahu 190 strán a početných príloh svedčí o erudovanosti autorky, ktorá zvládla tak po obsahovej stránke ako aj po stránke metodologickej riešenie najzávažnejších otázok spolužitia partnerov bez uzavretia manželstva.

Dizertačná práca je predkladaná v odbore *Prevence, náprava a terapie zdravotní a sociální problematiky dětí, dospělých a seniorů*, čo autorovi týchto riadkov spôsobuje nemalé problémy a vyvoláva mnoho otázok. Prvou z nich je otázka, či je názov odboru zhodný s odborom v celej Európe konštituovanou sociálnou prácou, študovanou na vysokých odborných školách i na univerzitách. Podľa názvu odboru by dizertačná práca mala predstavovať skôr (prakticky orientované) postupy a zručnosti pri prevencii, náprave a terapii. Znamenalo by to apriórne odsúdenie problematiky spolužitia bez sobáša, ktoré je treba podrobiť liečeniu, teda charakteristiku, ktorá si neoddiskutovateľne vyžaduje *prevenciu, nápravu* ba i *terapiu!!!*

Predložená práca má však charakter výskumnej práce, a dodajme že excelentnej, založenej na štúdiu vedeckej literatúry a s aplikáciou vedeckej metodológie, s osobitným epistemologickým nábojom. A to je dobre, lebo obohacuje poznanie a to nielen kritickou reflexiou početných spoločenskovedných teórií, ale aj poznatkami z vlastného empirického výskumu, čo nebýva obsahom preventívnych a terapeutických príručiek.

Ak patrí predložená dizertačná práca do oblasti sociálnej práce, potom znamená aj príspevok k rozvoju sociálnej práce ako academickej disciplíny a nie sociálnej práce (iba) ako sociálnej služby a pomoci tým, ktorí sú na ňu odkázaní. Potom je predložená dizertačná práca aj príspevkom v diskusii o tom, čo je sociálna práca. Čoraz častejšie sa stretávame s otázkami Quo vadis, sociálna práca? Mnohí poukazujú na neudržateľnosť súčasného stavu nerozhodnosti – je sociálna práca konkrétna pomoc tým, ktorí sú na ňu odkázaní, vrátane sociálneho poradenstva, práce s klientom, skupinovej i komunitnej sociálnej práce, alebo je to okrem toho i aplikovaná veda a výskum „príbuzných disciplín“, ktoré sociálna práca využíva, aby sa dala uskutočňovať v súčasnej

spoločnosti? Alebo je to dokonca nová vedná disciplína, nová kvalita, ktorá vznikla syntézou spoločenských vied a praxe terénnej sociálnej práce, vrátane reflexie vzniku a následkov „sociálnych udalostí“ ako vedná disciplína sui generis? Dizertačná práca doktorandky PhDr. Miluše Vítečkovej dáva na tieto otázky jasnú odpoveď.

Zvolená téma svojim charakterom zasahuje do viacerých spoločenskovedných oblastí (sociálna práca, sociológia, sociálna psychológia, právo, metodológia vedy, aby sme uviedli iba najvýznamnejšie, rozhodne však nie zdravotníctva a terapie) a ktoré sa autorke podarilo úspešne zvládnuť. PhDr. Miluši Vítečkovej sa pritom podarilo preštudovať takmer všetky relevantné v ČR publikované práce k problematike spolužitia partnerov bez uzavretia manželstva, ako i značný počet zahraničnej monografickej i časopiseckej literatúry. Tu číhajú na vedeckovýskumného pracovníka, tobôž študenta doktorandského štúdia, úskalia „utopenia sa“ v literatúre, alebo uprednostňovanie príp. „odbočovanie“ smerom k nepodstatným prácam. Predložená práca však svedčí o zrelej a erudovanej autorke, ktorá zvládla viaceré takéto úskalia, ako i úskalia syntézy teórie i empirie, ale i interdisciplinárneho, osobitne sociologického prístupu.

Značnú pozornosť venuje Vítečková v práci kľúčovým pojmom z pohľadu viacerých autorov. Interpretuje ich názory príp. i definície, pričom by bolo vhodné zaujímať vlastné kritické stanovisko, čo však (z dôvodov skromnosti?) v práci absentuje.

Otázku vyvoláva konštatovanie, podľa ktorého v prípade spolužitia bez sobáša máme do činenia s *novou formou rodiny*. Takéto konštatovanie by si zaslúžilo väčší exkurz do histórie. Pravdou je, že väčšiu časť ľudských dejín prežíval človek práve v takomto spolužití. Rituály spojené so zakladaním manželstva, spolužitím, vrátane náboženských, trvajú v dejinách nepomerne kratšie. Ba dokonca i po kristianizácii Európy v mnohých častiach pretrvávalo spolužitia bez uzavretia manželstva pomerne dlhé obdobie. Preto by si konštatovanie o novosti spolužitia bez sobáša ako novej forme rodiny zasluhovalo väčšej opatrnosti.

V texte autorka uvádza tvrdenia viacerých autorov, ktoré boli aktuálne v čase vydania ich publikácie (napr. Hamplová 2001, Hamplová-Pikáľková 2002, Rabušic 2001, Vágnerová 2001 a i.) týkajúce sa typov spolužitia, ktoré pravdepodobne zaznamenali v súčasnosti kvantitatívne ale aj kvalitatívne zmeny. Škoda, že sa autorka k nim nevyjadruje, aspoň v rovine hypotéz, k čomu by ju oprávňovali výsledky vlastného kvalitatívneho výskumu.

Autorka si v práci uvedomuje, že práve dobrá teoretická príprava a zvládnutie metodologických otázok podmieňuje úspešnosť nielen zberu empirických dát, ale aj ich interpretáciu. Túto úlohu zvládla na veľmi dobrej úrovni, i keď pomerne nezvykle volila postup od kvantitatívnych dát ku kvalitatívnemu výskumu. Dosiahnuté výsledky svedčia o opodstatnenosti zvoleného postupu.

Pozoruhodné je zhrnutie rôznych pohľadov na typológiu spolužitia bez sobáša (kap.1.1.3.), ako i rodinu (1.1.4). Vynikajú dobrou znalosťou literatúry ako i schopnosťou nachádzať to čo je podstatné vo vzťahu k téme dizertačnej práce. Autorka sa však i tu mohla pokúsiť o svoje stanoviská k jednotlivým autorom, ktorých rozdielne názory prezentuje.

Autor týchto riadkov nenašiel, čo by vytkol v celej kapitole *1.2 Vybrané aspekty nesezdaného soužití*. Tak výber toho, čo považuje Vítečková za aspekty (zorný uhol, pod ktorým pozoruje spolužitie), ako i historický vývoj a základné charakteristiky, potvrdzujú nielen rozhl'adenosť autorky, ale aj kreativitu, s ktorou odkrýva súvislosti a dokáže ich interpretovať. Kapitola *1.2.8 Legislatívni rámec nesezdaného soužití* by si však zaslúžila proporčne väčší priestor vzhľadom na svoj význam. Autorka si to sama uvedomuje, keď upozorňuje na právne konzekvencie, vyplývajúce z jej výskumu, ale nezmieňuje sa presnejšie čo má na mysli.

V kapitole 1.3 rozoberá autorka sociálnu a zdravotnú oblasť spolužitia bez sobáša. V zdravotnej oblasti zdôrazňuje pocity neistoty, stresové situácie. S tým možno bezvýhradne súhlasiť, no na uvedených pocitoch sa môžu podieľať aj iné oblasti, predovšetkým v zamestnaní alebo v jeho absencii. Vypreparovať vplyv spolužitia bez sobáša bez zohľadnenia ostatných stránok každodenného života (Lebenswelt) pokladám za nereálne a neraz i zavádzajúce. Pri obhajobe by bolo vhodné podrobiť diskusii možnosti zaznamenávania vplyvu takéhoto spolužitia bez vplyvu ostatných stresorov.

Kapitola 1.4 si kladie za cieľ sformulovať teoretické východiská (sociálnej práce?) vo vzťahu k spolužitiu bez sobáša. Kapitola sa opiera o dostupnú literatúru a obsahuje okrem zhrnutia poznatkov v tomto prípade i názory autorky. V texte (str. 66) autorka nerozlišuje medzi porozumením (problémovým situáciám) a vysvetľovaním (sociálnych a psychologických javov). Bolo by vhodné tieto rozdiely pri obhajobe vysvetliť, o to skôr, že sa jedná o teoretické východiská. Rovnako by práci prospelo, keby sa autorka zmienila v časti o systémoch o teóriách Luhmanna a Giddensa (Giddensa pritom spomína v inej súvislosti na str. 158), ktoré sú rozpracovanejšie ako u Bronfenbrennera (týkajúce sa skôr prostredia a detí ako teórie systémov) a napokon v pozadí by nemali zostať ani teórie sociálnych sietí. Na druhej strane bol iste limitujúcim faktorom predpísaný rozsah dizertačnej práce, čo nútilo Vítečkovú k redukcii riešenia ponúkajúcich sa problémov.

V tretej kapitole nazvanej *Metodika* sa venuje autorka teoretickým paradigmám výskumu. Vyznievajú príliš rigorózne. Kvalitatívny výskum môže kvantitatívny dopĺňovať, ale môže to byť aj naopak, kvantitatívny výskum môže dopĺňať poznatky získané v kvalitatívnom výskume. Rovnako tak aj považovanie symbolického interakcionizmu za konštruktivistický smer je problematické. V širšom slova zmysle by sme mohli potom považovať akúkoľvek teóriu za konštrukciu a teda konštruktivistický smer. Podľa Bourdieua sú základom sociálneho konštruovania (t.j. subjektívnych

reprezentácií) objektívne štruktúry, ktoré vytvárajú štrukturálne tlaky pôsobiace na interakcie. Objektívne štruktúry spoznáva sociológ tak, že ich metodologicky konštruuje, čo znamená, že ponecháva bokom subjektívne reprezentácie činiteľov. Treba však zdôrazniť slovo *metodologicky*, pretože subjektívne reprezentácie musí mať sociológ na zreteli, ak chce vypovedať o každodenných zápasoch, ktorých cieľom je zachovanie alebo zmena objektívnych štruktúr. Podľa Bourdieua takto zahrnutý subjektívny moment nemá nič spoločného s interakcionizmom ani s etnometodológiou, pretože subjektívne aspekty sú chápané a vzťahovaná k postaveniu príslušných aktérov v objektívnej štruktúre¹. Práve vzhľadom na podobné stanoviská najrôznejších autorov treba byť zdržanlivejší v konštatovaní, podľa ktorého je napr. symbolický interakcionizmus konštruktivizmom (príp. konštrukcionizmom).

V prípade validity nehovoríme o pravdivosti výskumu (str. 78). Kategória pravdy by si zaslúžila osobitnú časť, ale v uvedených súvislostiach sa týka skôr etiky výskumníka, pravdivosti toho, ako reprodukuje získané empirické poznatky.

Vysoko pozitívne treba hodnotiť úsilie, ktoré vynaložila autorka na „objavenie“ párov, ochotných poskytnúť rozhovor. Svedčia o. i. o dobrých schopnostiach presvedčiť účastníkov rozhovoru a získať ich dôveru, čo je jeden zo základných predpokladov a zručností výskumníka.

Kapitola ako celok napriek istým výhradám predstavuje fundovaný základ postupu autorky pri realizácii výskumu.

Vo štvrtej kapitole nazvanej *Výsledky* oboznamuje autorka o neplánovitosti spolužitia, o typológii spolužitia párov s deťmi, postojoch k spolužitiu bez sobáša a motivácii. Je písaná prehľadne a logicky, znamená najvýznamnejší epistemologický prínos pre poznanie súčasnej situácie.

V piatej kapitole Vítečková výborne interpretuje dosiahnuté výsledky v podobe diskusie. Vyjadruje sa k postojom k spolužitiu (Tu treba autorke vytknúť používanie Geistovho sociologického slovníka, čo sa v dizertačnej práci nehodí. Akceptovať by bolo možné s istou toleranciou hádam Velký sociologický slovník – Maříková, Petrusek, Vodáková, Praha: Karolinum 1996), ako i k motivácii spolužitia bez sobáša, k vplyvu na voľbu podoby spolužitia, k dôvodom, ktoré by viedli k plánovanej svadbe, k rozdielom v porovnaní s manželstvom, zmieňuje sa i o možnostiach pomenovania partnerov žijúcich bez sobáša.

Celá dizertačná práca je písaná vhodným, pútavým štýlom, s adekvátnym využívaním odbornej terminológie, s dodržiavaním citačnej normy a etiky vedeckej práce.

¹ Podrobnejšie pozri o tom Bourdieu, P. 1995 Sociální prostor a symbolická moc. In: Cahiers du CEFRES n° 8 "Antologie francouzských společenských věd: antropologie, sociologie, historie", 1995, 236 p.

Záver

Predložená dizertačná práca PhDr. Miluši Vítečkovej NESEZDANÉ SOUŽITÍ PÁRŮ S DĚTMI predstavuje prínos pre poznávanie príčin, podmienenosti a prejavov tohto narastajúceho sociálneho javu. Význam práce spočíva nielen v kvalitnom zhrnutí a kritike jestvujúcich názorov i empirických výskumov, ale prínos znamená aj vydarený vlastný pozoruhodný empirický výskum, s využitím komplementarity kvalitatívnych a kvantitatívnych prístupov.

Nové poznatky, ako i metódy spracovania empirickej časti práce svedčia o zrelosti a erudovanosti autorky dizertačnej práce, ktorá **spĺňa všetky predpoklady pre udelenie hodnosti PhD.** Na základe uvedeného odporúčam PhDr. Miluši Vítečkovej priznať vedecko-akademickú hodnosť PhD. v odbore doktorandského štúdia Prevence, náprava a terapie zdravotní a sociálni problematiky detí, dospelých a seniorů (Sociálna práca) a po ďalšom dopracovaní, príp. edičnej úprave prácu publikovať (ako celok, príp. jej jednotlivé časti).

Autorke možno vrelo odporúčať, aby v práci na otázkach výskumu spolužitia partnerov naďalej pokračovala.

Bratislava - Nitra, 26. 04. 2011

prof. PhDr. Peter Ondrejko, DrSc.

Posudek na disertační práci NESEZDANÉ SOUŽITÍ PÁRŮ S DĚTMI

Disertační práce se věnuje otázce nesezdaného soužití s dětmi. Jejím základem je kvalitativní šetření 21 žen a 17 mužů doplněné analýzami kvantitativních dat. Na základě těchto datových zdrojů autorka hledá odpovědi na tři základní výzkumné otázky: Jaká je motivace k životu v nesezdaném soužití. Jaký je postoj k nesezdanému soužití těch, kteří tak žijí? Jak uvažují nesezení, kteří vychovávají dítě/děti, o své budoucnosti? Zajímavý je přístup, který autorka zvolila, a to přímé srovnání kvantitativních a kvalitativních dat. Tématika nesezdaných soužití a jejich případných dopadů je aktuální a vysoce důležitá nejen pro sociology a demografy, ale i pro sociální pracovníky. Předložená disertační práce nepochybně přispěje k porozumění tohoto jevu.

Silnou stránkou práce je právě uskutečnění vlastního šetření a otevření nových výzkumných otázek. Za velmi zajímavou považuji například analýzu pojmenování nesezdaných partnerů, která ukazuje na míru ne-institucionalizace těchto sňatků. Ocenit je třeba i snahu o vytvoření typologie nesezdaných soužití, která může sloužit k dalším výzkumům.

Ačkoliv se jedná o kvalitní práci, objevují se v ní i jisté slabiny. V následující části se o nich krátce zmíním.

- 1) Moje nejobecnější připomínka se týká jisté nestrukturovanosti a někdy i jazykových formulací. Uvést mohu dva příklady.
 - a. Str. 47. *V řadě zemí bývalého socialistického bloku... se stává stále běžnějším rození dětí nevdaným ženám. V některých státech dokonce přesahuje podíl nemanželsky narozených dětí až 50 % (Ve Švédsku se narodilo již v roce 2006 téměř 60 % dětí mimo manželství).* Má tomu čtenář rozumět tak, že Švédsko je zemí bývalého socialistického bloku.
 - b. Nevím, jak mám například porozumět větě: *Sňatečnost je na Slovensku však velmi nevyzpytatelná* (str. 31).
 - c. Často se nerozlišují výzkumy z ČR a jiných zemích atd.
- 2) Myslím, že není vhodné dělat grafy a tabulky (a kvantitativní závěry) ze šetření 38 jedinců.
- 3) Za problematickou považuji snahu určit podíly nesezdaných soužití ze Sčítání lidu. Autorka sice tuto problematičnost uznává, výsledky ze Sčítání lidu však přesto srovnává.
- 4) Na straně 34 se objevuje zásadní chyba. Tvrdí se, že „i z šetření SEPM vyplývá, matkami, které mají dítě mimo manželství, a to v nesezdaném soužití, jsou ženy s vyšším vzděláním“. Předpokládám, že se jedná o překlep.
- 5) Zvážila bych, zda je vhodné používat šetření z 90. let a hovořit o nich v přítomném čase.
- 6) Bylo by dobré se zamyslet nad tím, do jaké míry jsou výsledky ovlivněné tím, že se jedná především o páry, které chtějí v budoucnosti uzavřít sňatek.

Práci doporučuji k obhajobě.

V Praze, 16.5. 2011

Dana Hamplová